

DESCOPERIREA POLIVALENȚEI DIALOGISMULUI ÎN GÂNDIREA ARTISTICĂ A LUI GRIGORE VIERU

Narcisa Florentina BOLDEANU

Universitatea de Stat din Moldova

O cercetare a hermeneuticii viereane relevă meritul criticii date de exegeți din Republica Moldova de a fi descoperit și argumentat polivalența dialogismului în gândirea artistică a lui Grigore Vieru. Analizând formele dialogismului vierean, Mihail Dolgan remarcă diversitatea funcțiilor și a proprietăților lor poetico-stilistice. Mihai Cimpoi face observații interesante privind paradigmele poetico-filosofice ale dialogismului cultivat de Vieru.

Cuvinte-cheie: *dialog, dialogism, eu liric, discurs, polifonie, sugestivitate, polivalență, poetică, stilistică, reflexivitate filosofică.*

DISCOVERY OF THE DIALOGISM' S POLYVALENCY IN THE ARTISTIC THINKING OF GRIGORE VIERU

A study of Vieru's hermeneutics reveals the merit of the critics of Republic of Moldova to be discovered and argued the polyvalency of the dialogism in the artistic thinking of Grigore Vieru. Mihail Dolgan, analyzing the forms of Vieru's dialogism, notices the diversity of their poetico-stylistic functions and properties. Mihai Cimpoi makes interesting observations on poetico-philosophical paradigms of the dialogism cultivated by Vieru.

Keywords: *dialogue, dialogism, lyrical ego, discourse, polyphony, suggestivity, polyvalency, poetics, stylistics, philosophical reflexivity.*

Mai mulți cercetători preocupați de poezia lui Grigore Vieru descoperă, într-un fel sau altul, că aceasta este eminentamente dialogică, dezvoltând variațiuni originale de mare complexitate. Analizând construcția poetică viereană, Grigore Canțâră consideră, pe bună dreptate, că dialogismul în poezia lui Vieru este legat de intertextualitate și de interpretarea temelor abordate: „În creația lui Grigore Vieru intertextualitatea trebuie căutată anume la acest nivel – al metafizicii textului și al tematicii. Dimensiunea dialogală a poeziei lui se naște din abordarea aceluiași teme pe care le-au avut, în obiectivul lor, întotdeauna, cărțile mari. Și folclorul. Să mai reținem că atunci când a fost întrebat despre „izvoarele” creației sale poetul a răspuns simplu: folclorul și Eminescu” [1, p.32].

Această particularitate a poeziei viereane o demonstrează cu multă relevanță criticul Mihail Dolgan, care realizează un studiu consistent asupra problemei. Theodor Codreanu, apreciind înalt meritul exegetului de a fi descifrat semnificațiile dialogului lui Vieru cu natura, cu ființa, cu secolul grăbit, cu mama, cu patria, cu pământul, cu valorile tradiției, opinează că „studiul cel mai important al lui Mihail Dolgan despre poet este *Dialogismul discursului liric al lui Grigore Vieru*, publicat în volumul *Literatura română postbelică*. Într-adevăr, poezia lui Grigore Vieru este *colocvială*, iar nu monologală, ca în cazul majorității liricilor. S-ar putea să fie particularitatea cea mai pregnantă a tipului de modernitate cultivat de Vieru. (...) Mihail Dolgan ne asigură că și poezia lui Grigore Vieru e *polifonică*” [3, p.66]. În același timp, criticul român este într-un tot de acord cu Mihail Dolgan, că vigoarea polifonismului vierean nu poate fi discutată în baza unei singure poezii a poetului, ci în baza operei lui de ansamblu.

Mihail Dolgan identifică în dialogism o anumită religiozitate a lirismului vierean, adică o formă de existență a lui: „Formă superioară a autoexprimării, lirica lui G. Vieru – atât cea pentru copii, cât și cea pentru maturi – este în același timp *dialogală* de la un capăt la altul al ei, se prezintă ca un antrenant și tensionat dialog perpetuu cu subiectul sau, cu obiectul evocat și cu cititorul, ca un continuu *formular* fie cu întrebări și răspunsuri, fie numai cu răspunsuri – formular autobiografic, psihologic, ontologic, social, ecologic, moral, estetic. Chiar și atunci când eroul liric al autorului pare a monologa, în glasul lui se fac auzite două voci, însuși discursul său poetic ia forma unei comunicări dialogale imaginare, care presupune neapărat prezența unui contact bilateral: al celui care vorbește, se spovedește și al celui care în prezent ascultă, dar care anterior, dincolo de textul poeziei, s-a pronunțat și el” [7, p.284].

Farmecul poeziei viereane, de mare simplitate, provine adeseori, potrivit criticului, din faptul că opera se configurează ca un spectacol, în care deopotrivă lectorul devine parte integrantă și în care autorul provoacă

lumea organică și cea cosmică la comunicare. Grigore Vieru pune în relație directă personajele lirice cu cititorul, astfel încât acesta din urmă se simte obligat să se angajeze și să contribuie la descoperirea de sensuri, de adevăruri. Practic, lectorul este invitat, prin această tehnică, să creeze și să co-creeze, să-și manifeste simțurile și să polemizeze. Poetul atrage în dialog chiar și personajele adverse, cum se întâmplă, de exemplu, în cunoscutul poem, de mare simplitate, *Formular*, din care cităm un fragment: – *Numele și prenumele?/ – Eu. / – Anul de naștere?/ – Cel mai tânăr an:/ Când se iubeau/ Părinții mei./ – Originea?/ – Ar și semăn / Dealul acel din preajma codrilor./ Știu toate doinele.*

Neîndoielnic, dialogismul vierean, astfel înțeles, scoate în evidență starea spirituală a Basarabiei, care, aflându-se într-un exil spiritual, caută să se reidentifice, de această dată, în toată splendoarea ei. Basarabeanul autentic nu încetează să dialogheze, el adresându-se constant, fie și în lipsa unei autorități lumești, lui Dumnezeu. Altfel spus, omul dialoghează cu cosmosul, prin sine, deci accede într-un fel la o deschidere către altceva. În alte situații, eul liric, autentic, se arată a fi deschis spre interior [4, p.375-387]. Relevante sunt imaginile poetice cu țăranul pe câmp, care se întreține, prin comunicare, cu natura. În natură identificăm, de fapt, o structură polifonică (polidialogală) ce constituie baza discursului lui Grigore Vieru. De altfel, criticul Mihail Dolgan distinge mai multe forme ale dialogului liric, cultivate de Grigore Vieru, forme „de o copleșitoare diversitate: dialog parțial sau total, dialog direct sau indirect, dialog exterior sau interior, dialog-conversație, dialog-adresare sau dialog-replică, dialog-interogație sau dialog-elogiu, dialog-polemică sau dialog-diatribă ș.a.m.d. Cu cine dialoghează poetul? Cu oricine și cu orice, cu toate și cu tot, începând cu Dumnezeu și terminând cu Moartea, începând cu firul de iarbă și terminând cu firul de stea” [7, p.286].

Încercând să pătrundă în adâncul izvoarelor liricii viereane, criticul admite că formula dialogismului este la poet nu un simplu exercițiu sau o cotă estetică în opera sa, ci, mai curând, dimensiunea naturală, firească de a locui, de a te afla în lume. Exemplar în acest sens ar fi faptul că în copilărie, în momentele de singurătate, viitorul poet dialoga, în miezul nopții, cu natura, alungând astfel răul sau imaginile întunecoase ce se așezau peste casă sau peste mintea și imaginația sa: „Versurile mele pentru copii vin de departe, vin din marea singurătate. Și nu numai cele pentru copii” [9, p.24]. În același timp, dialogismul lui Vieru înseamnă provocare la discuție, cale de apropiere de marile probleme ale lumii.

Dialogul și monologul sunt tehnici antice, care provocau înțeleptul, artistul sau pe omul simplu să se descopere, să-și elibereze gândirea, să cuprindă întregul imaginar. Or, lirica viereană, reunind elemente ale sacralului și ale folclorului, ale ontologicului și ale ontosului, pune în relație dialogică componentele constitutive ale universului și prefigurează un imaginar bogat în semnificații. Pentru Grigore Vieru, conchide criticul, dialogismul este o formă a devenirii, este deschidere spre orice univers tematic. Teme precum *mama, iubita, copilul, credința și patria* ocupă locul central în dialogul vierean, cum e, de exemplu, în *Steaua mamei*: – *Pe fag dulce amărât/ Arde, mamă, alba-ți stea./ Te-ai uitat la ea atât/ Încât semeni azi cu ea. // – Ardem. Căci în lung și-n lat / Nu-i mai jalnic nenoroc:/ Stea cu foc înstrăinat / Și durere fără loc.*

Într-adevăr, atare dialoguri îmbracă forma unor acte de confesiune, de împărtășire a cunoștințelor, a emoțiilor, a credințelor. Ele pun în lumină un popor însetat de dialog, un popor mereu antrenat în căutarea adevărului și identității. Depistăm în această formulă dialogală viereană o apropiere considerabilă de Mihai Eminescu sau Lucian Blaga. S-ar putea realiza chiar o paralelă între *Luceafărul* lui Mihai Eminescu și poemele de iubire ale lui Grigore Vieru.

Dialogul mai reprezintă la Grigore Vieru o formă de exorcizare a fricii, o formulă de apropiere între frați, o formulă de a răspunde prompt provocărilor destinului. Cercetătorul Mihail Dolgan observă că „aproape toate dialogurile pe care le însenează Grigore Vieru „lucrează” cu eficacitate la generarea unui lirism dramatico-spectacular de maximă concentrație afectiv-ideatică și de un copleșitor efect sugestiv, psihologic, estetic” [7, p.290]. Ilustrative în acest sens sunt poemele dialogale *Mamă, de-ai fi o stea, Cum să iubești ochii..., Boc-boc-boc, Pământule, Formular, Către Nichita, Nu am, moarte, cu tine nimic* etc. Rolul estetic al dialogului îl ilustrează poemul *Din râurile noastre*: *Tu spui:/ De ce să te vinzi?!/ Culmea prostiei este / Să te vinzi pe bani / Munciți de tine.// Tu spui: O mamă / Nici la aflarea / Celei mai cumplite vești / Nu va scăpa copilul / Din brațele ei./ Din brațele ei / Nici Dunărea nu va scăpa / Carpatul Prut./ Tu spui: Din râurile noastre / Marea se hrănește / Veni-va Hristos / Călca-va pe apele ei./ Rânilor oblojându-și-le.*

Din notațiile exegetului rezultă că Grigore Vieru, prin intermediul tehnicilor dialogale, nu doar îi apropie pe lectori între ei și îi pune în dialog real cu personajele lirice, ci îi determină pe aceștia să se identifice cu personajele lirice. Se petrece în lirica lui Vieru o suprapunere a tipurilor de realitate. Eul liric pătrunde în

marile probleme existențiale, punând întrebări cu privire la cosmos, găsește răspunsuri, astfel încât întreaga poezie „se prezintă ca un *dialog continuu* cu cititorul” [5, p.397]. Anumite personaje lirice vin să-l ajute pe eul auctorial să găsească răspunsuri la interogațiile sale retorice (și, respectiv, soluții la dilemele cu care se confruntă), cum e în poemul *Cu mine diavolul a vorbit omeneste: Cum să vă spun? / Cu mine diavolul / A vorbit omeneste. / M-a ispitit / Și s-a dus mai departe / La treburile sale. / Oare nu glăsuiesc, / Nu glăsuiesc oare / Și cele sfinte la fel?! / „Diavolul ispitește, / Dar nu poate sili, / Cere consimțământul, / Dar nu poate constrânge.”*

Dialogismul lui Vieru este văzut de critic ca un mijloc de menținere continuă a relațiilor de comunicare uman-cosmică. Ilustrativ în acest sens este dialogul între *fiul* de „aici și acum” și *mama* care, trecând către cele veșnice, își identifică ființa cu o *stea*: *Morții sunt / Ca niște copii. / Trebuie să-i strângi / Seara acasă. / Să-i scalzi / Înainte de somn. / Să le închizi ochii, / Să le săruți fruntea. / (...)/ Lăsați morții să doarmă în pace / Sub cântecul de leagăn / Al izvorului (Lăsați morții).*

Întreprinzând o analiză a originilor dialogismului vierean, Mihail Dolgan constată o *coborâre* a poetului în folclor: „Indiscutabil, viziunea dialogală asupra lumii coboară în opera poetului și din lirica noastră populară, din creația folclorică pentru copii” [7, p.293]. Suntem de acord cu cele afirmate de criticul Dolgan, cu atât mai mult cu cât se știe că forma dialogală reprezintă în aria pedagogică o dimensiune cu totul și cu totul specială, mai ales atunci când vine vorba de educația copiilor. În contextul dat este relevant poemul pentru copii *Câte litere știi?*, remarcabil prin polifonia sa: – *Măi vișele, mu-mumu, – Câte litere știi tu? / – Mu-mu-mu, mu-mu-mu, / Numai două, mai mult nu! / – Măi rățoiule, macmac- mac, / Câte litere îți plac? / – Mac-mac-mac, mac-mac-mac, / Numai trei, atâtea-mi plac! / – Găinușo, cot-co-dac, / Câte litere îți plac? / – Cot-co-dac, cot-co-dac, / Doar cinci litere îmi plac.*

Grație dialogismului, omul simplu sesizează în poezia lui Vieru un *strigăt* împotriva puterii, un strigăt împotriva dramelor comune. De altfel, majoritatea poemelor dialogale viereane sunt construite sub semnul tragediei, ele introduc lectorul într-o zonă spirituală inedită, subminată de fărădelegi, care vin în contradicție cu poruncile biblice. Dialogismul vierean variază în funcție de tematică și își modifică mereu formele. Ion Hărădăre subliniază că, în ciuda caracterului limitat al universului său tematic, Vieru „se mișcă dezinvolt, cu multă inspirație, accentuând parcă nepuizabilul potențial al valorilor esențiale” [8, p.63].

Polivalența dialogismului cultivat de Vieru, relevă Mihail Dolgan, individualizează discursul și gândirea poetică. „Comunicarea dialogală stimulează și tensionează mesajul liric, îl colorează nu numai emotiv, ci și intonațional, favorizează un contact mai intim și mai degajat cu realitățile evocate, generează o *atmosferă de egalitate și echitate morală* între interlocutori. Așteptarea unor întrebări sau răspunsuri neprevăzute ațâță curiozitatea estetică și intensifică activitatea conștiinței. Fiind investit cu o reală funcție scenică, dialogul liric (sau, mai exact spus, dialogismul discursului) nu doar că dramatizează și introspectează atât stările sufletești ale eului poetic, cât și cele ale subiectului vizat, ci și creează iluzia unei autodezvăluiri mai independente și mai nepărtinitoare, îl ajută pe omul modern să se dumerască măcar în parte în mulțimea de întrebări fără răspunsuri ale „secolului grăbit”. Uneori G.Vieru dă prioritate întrebărilor, alteori pune în capul mesei numai răspunsurile-cheie, și într-un caz și în altul laserul gândirii lui străbat în esența esențelor” [7, p.294-295].

Observator subtil, criticul Mihail Dolgan remarcă evoluția dialogismului vierean: „În cărțile de versuri de după 1989 discursul liric dialogal al lui G.Vieru a suferit anumite modificări esențiale: a devenit mai manifest și militant, mai polemic și ironic, mai pamfletar și publicistic, mai demascator și stigmatizant, mai paradoxal și incisiv: *Sunt pata cea de sânge, zisă / Republica Moldovenească / Ce-n loc să frigă ucigașul / Încearcă veșnic să-i zâmbească. / Sunt dorul care zboară peste / Zăgaz și apă înspumată – / Un fel de tristă libertate / Cu lacrimi mari încoronată. / Sunt Prutul singur și istoric, / Ghimpată sârmă îl rănește. / Îl suge de-o vecie marea, / El de-o vecie izvorăște. / Sunt doina, taina ei pe care / Nu poți s-o-năbuși, nici s-o sperii. / Chiar dacă-ar fi acoperită / Cu-o mie una de Siberii (Sunt).*

Același lucru se poate spune și despre poeziile: *Inscripție pe stâlpul porții, Glontelee internaționalist, Scri-soare din Basarabia, Sunt Naționalist, Ridică-te!*. Cel care a scris despre sine într-o tonalitate mai domoală, mai calmă: *Sunt un om al nemâniei, / Lumii astea nestrăin. / Vin din munții latiniei. / Deci, și scrisul mi-i latin, în ultima vreme fiecare vers pe care-l tipărește e o replică tăioasă, e un strigăt existențial al unor adevăruri răspicate și de neclintit: Da, /graiul mi-i sfânt. / În viața mea, / el nu este un simplu turist. / E chiar Patria, / într-un cuvânt, / sunt na-ți-o-na-list... / Da, / urâsc pe mancurt. / Mi-i dragă doina / prin care exist. / Nu mă târâi slugarnic. / Pe scurt, / Sunt na-ți-o-na-list... [6, p.341].*

În continuare, exegetul, vorbind despre statutul estetic al discursului dialogal vierean, mai face o mențiune demnă de luat în seamă: „...Dialogismul, alături de metafora paradoxală, poanta oximoronică și procedeul intertextualizării, reprezintă un indiciu sigur, un argument forte al **modernității** acestui discurs” [6, p.341].

Poezia dialogală a lui Grigore Vieru, ce apare ca o inovație stilistică, a atras atenția și a altor exegeți. Printre aceștia este și Mihai Cimpoi, care de asemenea semnalează polivalența dialogismului și varietatea formelor lui. Totuși, spre deosebire de alți autori, Mihai Cimpoi distinge între dialogul propriu-zis și dialogismul în sens bahtinian. În înțelegerea lui, „Dialogul cu Dumnezeu nu are un caracter dialogic propriu-zis în felul celui al lui Argezi, însoțit de credință și de tăgadă, de întrebări neliniștitoare privind materialitatea divinității, de căderi în certitudini, în umilințe, în „otrava gândirii și veghei”. Vieru întreține, de fapt, un *monolog* în preajma Divinității, înălțându-i laude și rugă, dar și punându-și întrebări sieși, cu nedumeriri, mirări și neîmpăcări generate de lumea contemporană. Este, esențialmente, un referențial nu atât mistic, religios, cât unul etic, adresat, în revers, sieși și lumii, de care Dumnezeu s-a îndepărtat sau – mai exact – care, ea, s-a îndepărtat de Dumnezeu” [2, p.132-133].

Așadar, în aprecierea criticii, dialogurile viereane de orice factură sunt instrumente de percuție, care, exploatate într-o manieră individuală, personalizează discursul și își vădesc disponibilitatea de a imprima replicilor substanță filosofică și socială. Dialogismul lui Vieru, polivalent și polifuncțional, este un indiciu al unei conștiințe creatoare de excepție. Poetul dorește să-și vadă țara dialogând cu patria-mamă, își propune să-și învețe pruncii să dialogheze în limba mamei, îndrăgostiții să-și confeseze sentimentele, scriitorii și poeții să-și redobândească *vorbirea* din *Izvorul cel mare* al cosmosului, al universului. Pe scurt, finalitatea dialogismului vierean, de esență polemică și meditativă, este o transcomunicare *sui-generis*.

Bibliografie:

1. CANȚĂRU, G. Intertextualitatea în poezia lui Grigore Vieru. În: *Limba Română*, Anul XV, 2005, nr.1-3, p.32-36.
2. CIMPOI, M. *Critice. Vol.IX. Identitate și alteritate*. Craiova-Chișinău: Fundația Scrisul Românesc. 206 p.
3. CODREANU, Th. *Duminica mare a lui Grigore Vieru*. Iași: Princeps Edit, 2010. 344 p.
4. DOLGAN, M. Dialogismul discursului liric al lui Grigore Vieru. În lucrarea colectivă *Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări* / Coordonatorul ediției acad. Mihail Dolgan. Chișinău: Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală”, 1998, p.375-387.
5. DOLGAN, M. Grigore Vieru: Lucrare în cuvânt Vieru. În lucrarea colectivă *Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări* / Coordonatorul ediției acad. Mihail Dolgan. Chișinău: Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală”, 1998, p.395-406.
6. DOLGAN, M. *Metafora este poezia însăși. (Investigații ale imaginarului și poeticii figurative)*. Chișinău: Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală”, 2009. 688 p.
7. DOLGAN, M. *Poezia contemporană, mod de existență în metaforă și idee*. Chișinău: Elan Poligraf, 2007. 658 p.
8. HADÂRCĂ, I. Verbul de lumină. În: *Limba Română*, Anul XV, 2005, nr.1-3, p.63-64.
9. VIERU, G. Cred că mai toate cărțile mele sunt un fel de abecedare. În: *Moldova*, 1974, nr.8, p.24-25.

Prezentat la 29.07.2013